

Understanding the 12-Day War and the Evolution of the 'We/Other' Discourse in Algorithm-Driven Iran

Ali Ashraf Nazari

Full Professor, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

Email: aashraf@ut.ac.ir

 0000-0002-1391-5483

Parham Pourramezan

PhD Graduate, Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: parhapourramezan@ut.ac.ir

 0000-0001-7375-0054

Abstract

The Twelve-Day War of 2025 had a profound impact on the collective lived experience and the representation of identity discourse in Iran, affecting both the nation and the state. This event not only transformed national sentiments but also raised fundamental questions regarding the nature and structure of national identity. While the dominant identity discourse over recent decades has consisted of a combination of religious, revolutionary, and traditional elements, the war highlighted the need for rethinking and reintegrating national identity, particularly through the development of new sources, values, and shared narratives. Accordingly, the present study seeks to answer the question of how the Twelve-Day War of 2025 influenced the reinterpretation of identity discourse in Iran and what new framework for national identity can be proposed in its aftermath. The study assumes that the integration of deeply rooted traditional narratives within Iranian culture and Islamic identity into a comprehensive discourse can contribute to strengthening national cohesion in the post-war period. The findings suggest that the redefinition of national identity is not only a theoretical and experiential necessity but also a vital political and social requirement for the effective restoration of unity and cultural cohesion. Following the Israeli attack on Iran, artificial intelligence can influence the formation of identity and political discourses through the analysis of large volumes of data. These systems are capable of intensifying emotions such as perceptions of threat, the spirit of resistance, and national solidarity by prioritizing certain content in cyberspace. In doing so, they can foreground particular narratives of “collective identity” and “otherness” in public consciousness.

Keywords: Iran, National Identity, Otherness, Social Cohesion, Discourse.

Extended Abstract

Introduction: Following Israel's attack on Iran and the subsequent "12-Day War," Iranian society has entered a new phase of identity re-evaluation, wherein national identity is no longer shaped solely by traditional historical, cultural, or political factors but is increasingly constructed through interaction with artificial intelligence, algorithms, and digital platforms. This shift transforms algorithms into new cultural and political actors capable of steering information flows, reproducing narratives, and influencing public perception. Theoretically, this process can be understood through the lenses of "algorithmic soft power" and "data politics," suggesting that national identity is not merely an elite-driven construct but the outcome of complex interactions among citizens, media, algorithms, and transnational institutions. Consequently, classical approaches to identity and discourse must be re-examined to account for the hidden layers of meaning production in the digital sphere.

Practically, algorithms can either reinforce national cohesion and cultural resilience or amplify social fragmentation and weaken collective identity, depending on which narratives are highlighted or marginalized. In the post-war environment, Iranian society faces an overwhelming volume of often contradictory narratives—produced by domestic media, international social networks, and AI-generated content—making it strategically essential for policymakers to understand algorithmic mechanisms in cultural and media domains. The post-12-Day War era thus represents not merely a politico-military scene but the emergence of a new meaning-making ecosystem where data, images, and algorithmic narratives decisively shape the collective conscience of Iranians.

Addressing this issue is critical both for a scientific understanding of Iran's identity transformations and for designing effective cultural and media security strategies. By examining how analytical and generative algorithms reconstruct Iran's image in cyberspace and global media, researchers can identify which traditional and modern identity elements are accentuated in this redefinition. Neglecting the role of AI algorithms in reproducing identity discourse, therefore, means overlooking one of the most influential factors shaping Iran's political and social future in the contemporary era.

Research Question: The research question of the present study is: How has the 12-Day War in 2025 influenced the reinterpretation of identity discourse in Iran, and what new framework for national identity can be proposed as a result?

Research Hypothesis: It is hypothesized that the integration of deep-rooted traditional narratives within Iranian culture with Islamic identity, within the framework of an inclusive discourse, can lead to the strengthening of national solidarity in the post-war period.

Methodology and Theoretical Framework: The conceptual framework of this study is based on the theory that national solidarity is not a consequence but rather an antecedent and a variable that takes precedence over the occurrence of war. This means that the degree of a society's identity-based and cultural cohesion is the primary determinant of how it responds to security crises, interprets war events, and shapes post-war identity discourses. According to this perspective, war does not constitute an identity-originating point; instead, it functions as a "representational turning point" that accentuates, reproduces, or transforms pre-existing "we/other" narratives. To test this hypothesis, the present study employs a qualitative analysis method with a descriptive-analytical approach. This method involves the systematic description of events, discourses, and layers of meaning produced within the political-media space (with an emphasis on algorithms and digital data), followed by a causal-explanatory analysis to uncover patterns of national identity redefinition in

the post-12-Day War period. Such a framework enables a productive linkage between macro-level theorization (the precedence of national solidarity) and micro-level empirical observation (discursive and algorithmic transformations).

Research Findings: One of the key applications of artificial intelligence in this field is measuring the degree of cohesion or divergence in identity perceptions. This quantitative assessment can serve as a basis for macro-level decision-making, aiming both to strengthen national cohesion on the one hand and to better manage social crises on the other. In this way, artificial intelligence is not merely an analytical tool but also an effective factor in ensuring national security. Therefore, the use of AI-driven data and algorithms for the study of identity requires the development of clear and precise ethical and legal frameworks. Protecting individuals' privacy and preventing data misuse is an undeniable necessity in order to ensure that the utilization of this technology serves the national interest and reduces internal and external threats.

Conclusion: The results of this study indicate that integrating identity-based analyses with artificial intelligence significantly enhances the ability to predict and manage social transformations. This approach can lead to the design of intelligent cultural and security policies that enhance national security and support the country's long-term interests. Furthermore, artificial intelligence enables the identification of influential networks and media streams that play a role in shaping identity discourse; by understanding these networks, policymakers can design targeted measures to strengthen social cohesion and mitigate the impact of divisive messages. Collaboration between AI-driven data mining and identity-oriented research also creates new opportunities for evaluating cultural and educational policies. Using predictive models, the long-term effects of cultural and media programs on collective identity and national security can be assessed, thereby enabling strategic planning on a scientific basis.

Keywords: Iran, National Identity, Otherness, Social Cohesion, Discourse.

E-ISSN: 2717-0551 / University of Mazandaran / Quarterly of Strategic Studies of International Politics

Quarterly of Strategic Studies of International Politics is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

 10.22080/jpir.2026.30466.1487

درکی از جنگ ۱۲ روزه و تحول گفتمان «ما/دیگری» در ایران الگوریتم محور

علی اشرف نظری

استاد تمام، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
Email: aashraf@ut.ac.ir 0000-0002-1391-5483

پرهام پوررمضان

دانش آموخته دکتری، علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
Email: parhapourramezan@ut.ac.ir 0000-0001-7375-0054

چکیده

جنگ دوازده روزه در سال ۱۴۰۴ به عنوان نقطه عطفی سرنوشت ساز، تأثیری ژرف بر تجربه زیسته جمعی و همچنین بازنمایی گفتمان هویتی در ایران بر ملت و دولت گذاشت. این رویداد نه تنها احساسات ملی را دگرگون ساخت، بلکه پرسش‌های بنیادینی درباره ماهیت و ساختار هویت ملی نیز به خوبی پیش کشید. در شرایطی که گفتمان مسلط هویتی در طول دهه‌های گذشته، آمیزه‌ای از عناصر مذهبی، انقلابی و سنتی بوده، این جنگ ضرورت بازاندیشی و یکپارچه‌سازی دوباره هویت ملی را به‌ویژه از منظر تدوین منابع جدید، ارزش‌ها و روایت‌های مشترک برجسته کرد. در این راستا، پرسش پژوهش حاضر این است که جنگ دوازده روزه در سال ۱۴۰۴ چگونه بر بازخوانی گفتمان هویتی در ایران تأثیر گذاشته است و چه چارچوب جدیدی برای هویت ملی در پی آن قابل طرح است؟ فرض است که تلفیق روایت‌های ریشه‌دار سنتی در فرهنگ ایرانی با هویت اسلامی در قالب گفتمانی فراگیر می‌تواند موجب تقویت همبستگی ملی در دوره پساجنگ شود. در نهایت، نتیجه گرفته می‌شود که بازتعریف هویت ملی نه تنها یک ضرورت نظری و زیسته، بلکه از جنبه سیاسی و اجتماعی برای بازیابی مؤثر وحدت و انسجام فرهنگی، امری مهم و حیاتی است. هوش مصنوعی می‌تواند پس از وقوع حمله اسرائیل به ایران، با تحلیل انبوه داده‌ها، در شکل‌دهی به گفتمان‌های هویتی و سیاسی جامعه اثر بگذارد. این سیستم‌ها قادرند با اولویت‌دادن به برخی محتواها در فضای مجازی، احساساتی همچون خطر، روحیه مقاومت، همبستگی ملی را تشدید و از این طریق، روایت‌های خاصی از «هویت جمعی» و «غیریت» را در اذهان برجسته کنند.

کلیدواژه‌ها: ایران، هویت ملی، دیگری، انسجام اجتماعی، گفتمان.

۱. مقدمه

تحولات سیاسی و امنیتی پس از حمله اسرائیل به ایران و درگیری نظامی کوتاه‌مدتی که به «جنگ ۱۲ روزه» موسوم شد، جامعه ایران را وارد مرحله‌ای جدید از بازاندیشی درباره هویت و موقعیت خود در منطقه و جهان کرده است. این رویداد نه تنها یک بحران امنیتی، بلکه نقطه عطفی در شکل‌گیری گفتمان‌های تازه هویتی بوده است؛ گفتمان‌هایی که این بار تنها در قالب رسانه و سیاست سنتی تعریف نمی‌شوند، بلکه تحت تأثیر فناوری‌های نوظهور از جمله هوش مصنوعی، الگوریتم‌ها و پلتفرم‌های دیجیتال، بازتولید و بازنمایی می‌شوند. در این شرایط، هویت ملی ایران دیگر صرفاً براساس عناصر تاریخی، فرهنگی و سیاسی گذشته تعریف نمی‌شود، بلکه در تقابل و تعامل با فناوری‌های هوشمند و نظام‌های داده‌بنیاد شکل می‌گیرد.

الگوریتم‌ها به‌عنوان بازیگران جدید عرصه فرهنگ و سیاست، این توانایی را دارند که جریان اطلاعات را جهت دهند، روایت‌ها را بازتولید کنند و حتی بر ادراک و احساسات عمومی اثر بگذارند. بنابراین، بازتعریف گفتمان هویتی ایران در دوره پساجنگ، بیش از هر زمان دیگری در معرض تأثیرپذیری از فناوری و همچنین مداخلات بین‌المللی قرار دارد. از دیدگاه نظری، این پدیده را می‌توان با مفاهیمی همچون «قدرت نرم الگوریتمی» و «سیاست داده‌ای» تحلیل کرد. هویت ملی در چنین فضایی، تنها برساخته‌ی نخبگان سیاسی یا نظامی نیست، بلکه نتیجه‌ی تعامل پیچیده‌ای میان شهروندان، رسانه‌ها، الگوریتم‌ها و نهادهای فراملی است.

این واقعیت، لزوم بازنگری در رویکردهای کلاسیک به مقوله هویت و گفتمان را پررنگ می‌کند و توجه پژوهشگران را به لایه‌های پنهان تولید معنا در فضای دیجیتال جلب می‌کند. از جنبه عملی، تأثیر این فرآیند بر جامعه ایران بسیار گسترده است. الگوریتم‌ها می‌توانند با برجسته‌سازی برخی روایت‌ها و به حاشیه راندن برخی دیگر، احساس همبستگی یا شکاف اجتماعی را تشدید کنند. در فضای پساجنگ، این ظرفیت می‌تواند هم در خدمت تقویت انسجام ملی و تاب‌آوری فرهنگی قرار گیرد و هم با ترویج روایت‌های تفرقه‌افکن، به واگرایی اجتماعی و تضعیف هویت جمعی بینجامد. از این رو، درک سازوکارهای الگوریتمی به یک ضرورت راهبردی برای سیاست‌گذاری در حوزه فرهنگ و رسانه در ایران تبدیل شده است. اهمیت این موضوع از آنجا نشأت می‌گیرد که هویت ایرانی همواره در بستر بحران‌ها و چالش‌ها متحول شده، اما اکنون با ورود هوش مصنوعی، ابعاد تازه‌ای به خود گرفته است.

الگوریتم‌های تحلیلی و تولیدمحور می‌توانند تصویر ایران را در فضای مجازی، رسانه‌های جهانی و حتی اذهان ایرانیان بازسازی کنند. این مسأله به‌ویژه در شرایط پساجنگ ۱۲ روزه از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار گردیده است؛ چراکه هر بازنمایی از هویت ملی می‌تواند تأثیر مستقیمی بر انسجام داخلی و جایگاه بین‌المللی ایران داشته باشد. علاوه بر این، جامعه ایران در دوره پساجنگ با حجم انبوهی از روایت‌های گاه متناقض مواجه است. برخی از این روایت‌ها در رسانه‌های داخلی تولید می‌شوند، برخی در شبکه‌های اجتماعی بین‌المللی و بخشی نیز با استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی بازتولید می‌شوند.

در چنین موقعیتی، فهم چگونگی عملکرد الگوریتم‌ها در تقویت یا تحریف این روایت‌ها، برای سیاست‌گذاران، پژوهشگران و عموم مردم حیاتی است. دوران پساجنگ ۱۲ روزه تنها یک صحنه سیاسی-نظامی نیست، بلکه عرصه ظهور یک «اکوسیستم معناساز جدید» است که در آن داده‌ها، تصاویر و روایت‌های الگوریتمی، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به وجدان جمعی ایرانیان ایفا می‌کنند. بنابراین، واکاوی این فرآیندها می‌تواند نشان دهد که هویت ایرانی در مواجهه با فناوری‌های نوین چگونه متحول می‌شود و کدام عناصر هویتی چه سنتی و چه مدرن در این بازتعریف برجسته خواهند شد. پرداختن به این موضوع نه تنها به درک علمی تحولات هویتی ایران کمک می‌کند، بلکه می‌تواند مبنایی را برای طراحی راهبردهای مؤثر در حوزه امنیت فرهنگی و رسانه‌ای فراهم کند. در عصر حاضر، غفلت از نقش الگوریتم‌های هوش مصنوعی در بازتولید گفتمان هویتی، به معنای نادیده‌گرفتن یکی از کلیدی‌ترین عوامل تأثیرگذار بر آینده سیاسی و اجتماعی ایران خواهد بود.

۲. پیشینه پژوهش

مطالعات پیشینی این پژوهش را به سه شکل می‌توان صورت‌بندی کرد. نخست؛ آثاری که به هویت و جامعه ایران می‌پردازد. به‌عنوان نمونه عباس زاده مرزبالی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «هویت ملی/ایران و مدرنیته» این ایده را دنبال می‌کند که از اولین برخورد ایرانیان با مدرنیته در عصر قاجار ما شاهد این امر هستیم که علی‌رغم اینکه مدرنیته در کشور ما دارای پیشینه و قدمت تاریخی نیست، اما به‌عنوان یک عنصر تأثیرگذار در کشاکش میان مفهوم ضد خود توانسته به بن‌مایه هویت ملی ایرانیان تبدیل شود. در نگاهی دیگر کریمی مله و دیگران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «عناصر هویت فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ موردکاوی سند «مؤلفه‌های هویت

ملی‌ایرانیان» بر این امر استوارند که در جامعه ایران مخصوصاً در شرایط بحران مفهوم همبستگی اجتماعی ایرانیان از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار می‌گردد؛ از این رو عناصری همچون عدالت‌طلبی، دفع ظلم با توجه به رسالت تاریخی ایرانیان از اهمیت فراوانی برخوردار است. درنهایت ویسی (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «تحلیل گفتمانی هویت مذهبی و ملی در ایران پس از انقلاب اسلامی» معتقد است که ایران پس‌انقلاب ۵۷ در امر هویت هموار میان دو عنصر مهم ملی‌گرایی و مذهب‌گرایی در کشاکش بوده است؛ از این رو نتوانسته است تاکنون ظرفیت‌های واقعی هویتی خود را به نمایش بگذارد.

دوم؛ آثاری که به فناوری و هوش مصنوعی و ارتباط آن با گفتمان می‌پردازد، به‌عنوان نمونه پاتریزیا^۱ و دیگران (۲۰۲۵) در پژوهشی با عنوان «تأثیر هوش مصنوعی بر تحلیل گفتمان: چالش‌ها و فرصت‌ها» این ایده را دنبال می‌کنند که ابزارهای مبتنی بر هوش مصنوعی، به‌ویژه ابزارهای موجود در پردازش زبان طبیعی، از طریق روش‌هایی مانند تحلیل احساسات، مدل‌سازی موضوعی و کدگذاری خودکار، کارایی تحلیل متن را به‌طور قابل توجهی بهبود بخشیده‌اند. با این حال، چالش‌هایی مانند مشکلات هوش مصنوعی با درک زمینه‌ای و نگرانی‌های اخلاقی مربوط به تعصب و اطلاعات نادرست همچنان پابرجاست. در نگاهی دیگر نیلسن^۲ و دیگران (۲۰۲۵) در پژوهشی با «عنوان امیدها و ترس‌های هوش مصنوعی: تحلیل گفتمان محاسباتی تطبیقی» بر این امر استوارند که هوش مصنوعی با گمانه‌زنی‌هایی در مورد مزایا و خطرات آن، توجه بازیگران متعددی را به خود جلب کرده است. علی‌رغم افزایش توجه علمی به گفتمان‌های هوش مصنوعی، بینش‌های محدودی در مورد چگونگی تفسیر و بحث گروه‌های مختلف در مورد هوش مصنوعی و شکل‌دهی به فرصت‌های آن برای اقدام وجود دارد. ما هوش مصنوعی را به‌عنوان یک حوزه موضوعی در نظر می‌گیریم که به‌عنوان یک پدیده مورد مناقشه درک می‌شود که در آن بازیگران ناهمگن معانی و پیامدهای هوش مصنوعی را بیان و مورد بحث قرار می‌دهند. درنهایت پاتلند^۳ و دیگران (۲۰۲۵) در پژوهشی با عنوان «هوش مصنوعی و گفتمان بصری: تحلیل گفتمان انتقادی چندوجهی از تصاویر تولیدشده توسط هوش مصنوعی از «زوال عقل»» معتقدند که تصاویر تمایل دارند زوال عقل را با بازیافت گفتمان‌های بصری برجسته موجود پیرامون این سندرم، از جمله

1. Patrizia
2. Nielsen
3. Putland

تمرکز زیست‌پزشکی بر بیماری، روایت‌های فقدان و زوال عقل به‌عنوان یک «مرگ زنده» به تصویر بکشند. این گفتمان‌های بصری با انتخاب‌های نشانه‌شناختی خاصی ترکیب می‌شوند که فاصله عاطفی بین بینندگان و افراد مبتلا به زوال عقل را افزایش می‌دهند.

سوم؛ آثاری که به مسائل انسان در دوران پساجنگ می‌پردازد. به‌عنوان نمونه پالیراکی^۱ (۲۰۲۵) در پژوهشی با عنوان «ریشه‌های «جهان سوم»: آلفرد سووی و تولد یک مفهوم کلیدی جهانی پس از جنگ» این ایده را دنبال می‌کند که یکی از چالش‌های انسان‌ها در دوران پساجنگ، وجود غم فراوان از حجم تخریب کشور و غصه برای افتادن در مدار توسعه‌نیافتگی است؛ از این رو این امر می‌تواند منجر به صدمات شدید روحی به شهروندان شود. در نگاهی دیگر، دوبنوف^۲ (۲۰۲۵) در پژوهشی با عنوان «سه اصل اترانسینونالیسم پس از جنگ: پناهندگی، بازگشت، بازگشت به وطن» بر این امر استوار است که مفاهیم «بازگشت» و «بازگشت به وطن» پس از جنگ جهانی دوم، در بستر یک رژیم پناهندگی بین‌المللی مدرن نوظهور که در درجه اول برای خدمت به منافع ابرقدرت‌ها طراحی شده بود، تکامل یافتند و از هم جدا شدند. از این رو این مفاهیم توانسته‌اند به جهان تسری یابند و از منظر هویتی یک «ما» و «دیگری» ایجاد کنند. درنهایت میتوپووا و دیگران (۲۰۲۵) در پژوهشی با عنوان «روندهای اساسی در جامعه‌شناسی و مارکسیسم؛ ژاپن پس از جنگ» معتقدند در راستای توسعه‌یافتگی ژاپن در دوران پساجنگ، ابتدا یک تغییر کاملاً ادراکی از جهان موجود به وجود آمد و سپس این ساختار سیاسی با درنظرگرفتن این سوژه توانست با برنامه‌ریزی در یک بازه زمانی جایگاه خود را در نظام جهانی تثبیت کند. شایان ذکر است نگارندگان، اثر پژوهشی متناسب با عنوان دقیق موضوع را تاکنون دریافت نکرده‌اند؛ از این رو این پژوهش را می‌توان یکتا در نظر گرفت.

۳. چارچوب مفهومی و نظری پژوهش

۳-۱. تبیین مفاهیم پایه

۳-۱-۱. هویت ملی ایرانی

در مطالعه هویت ملی ایرانی^۳، دو دیدگاه کلان قابل شناسایی است: دیدگاه اول آن را پدیده‌ای متأخر و برساخته از دولت‌ملت‌های اروپایی در سده‌های هجدهم و نوزدهم

1. Palieraki

2. Dubnov

3. Iranian national identity

می‌داند؛ درحالی‌که دیدگاه دوم با استناد به پیشینه کهن تمدنی ایران، بر وجود ریشه‌هایی عمیق از خودآگاهی جمعی و هویت ملی در دوران باستان تأکید می‌ورزد. براساس دیدگاه دوم، هسته اولیه هویت ملی ایران در اساطیر، شاهنامه، زبان فارسی و سنت‌های حکومت‌داری متجلی شده و توانسته است در طول سده‌ها با حفظ انسجام درونی، تداوم تاریخی خود را تضمین کند. از این منظر، هویت ملی ایران مجموعه‌ای به هم پیوسته از نمادها، دستاوردهای مادی، میراث زیستی و عناصر فرهنگی است که «اجتماع ملی ایران» را قوام بخشیده و عامل تمایز آن از دیگر تمدن‌ها بوده است. بنابراین، گونه‌ای از خودآگاهی جمعی و هویت ملی مشترک از دیرباز در میان ساکنان فلات ایران وجود داشته و به‌عنوان عامل وحدت‌بخش، تداوم حیات تاریخی این ملت را ممکن ساخته است (عباس زاده مرزبالی و دیگران، ۱۶:۱۳۹۹).

۳-۱-۲. انسجام اجتماعی

انسجام اجتماعی^۱ از بدو تکوین جامعه‌شناسی به‌مثابه یک دغدغه نظری محور، جایگاهی اساسی در اندیشه صاحب‌نظران این رشته یافته است. چنانکه می‌توان ردپای پررنگ این مفهوم را در کلیه متون کلاسیک جامعه‌شناسی ردیابی کرد. این اهمیت را به‌روشنی در آرای چهره‌های بنیادینی همچون «دورکیم» که انسجام را مؤلفه‌ای کانونی در تبیین کنش اجتماعی می‌دانست و «تونیس» نیز که این مفهوم در نظام فکری او از نقشی محوری برخوردار بود، می‌توان مشاهده کرد. در ادوار متأخر نیز جامعه‌شناسان نظم‌گرا، اعم از آنان که در چارچوب‌های کارکردی-ساختاری و نوکارکردگرایی به تبیین می‌پردازند و همچنین آنانی که درصدد ارائه رهیافت‌های تلفیقی‌تر برآمده‌اند، کماکان انسجام اجتماعی را در کانون تحلیل‌های خود نگاه داشته‌اند. علی‌الخصوص هنگامی که پیوندهای وثیق انسجام اجتماعی با دیگر صور کنش و فرآیندهای اجتماعی از جمله مشارکت در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مورد واکاوی قرار می‌گیرد، نوعی اجماع فراتر از میان جامعه‌شناسان، اعم از نظم‌گرا و ستیزه‌گر، شکل می‌گیرد. اگرچه در مورد کیفیت، جهت‌علیت و سازوکارهای این رابطه اختلاف نظر وجود دارد، اما بر وجود و اهمیت رابطه‌ای دیالکتیکی بین انسجام و مشارکت در سطوح خرد (گروهی)، میانی (میان‌گروهی) و کلان (جمعی) اتفاق نظر حاصل شده است (ازکیاو دیگران، ۱۷۷:۱۳۸۰).

۳-۱-۳. همبستگی ملی

همبستگی ملی عبارت است از توافق جمعی بر مجموعه‌ای از اصول و قواعد اجتماعی، عقاید، آراء، ارزش‌ها و هنجارها در گستره میدان تعامل جمعی که زمینه را برای تنظیم رفتار، مصالحه یا مشارکت مبتنی بر توافق متقابل، تعامل برای رفع نیازهای مشترک و اشتراک در اراده، زبان و نماد و همکاری با دیگران برای وصول به هم‌فکری و هم‌گامی است. پنج مؤلفه محوری این تعریف از همبستگی ملی را می‌توان به ترتیب وفق میثاقی^۱ (بر پایه حقوق اساسی)، وفاق ارزشی^۲ (توافق بر آرمان‌ها و هنجارهای مشترک)، وفاق شناختی^۳ (توافق بر سر شیوه‌های مشترک تفکر، احساس و عمل)، وفاق منزلتی^۴ (منزلت کسب‌شده در اجتماع) و وفاق نقشی (رفتاری که از فرد دارای یک منزلت معین یا مقام اجتماعی انتظار می‌رود) دانست (چلبی، ۱۳۷۲: ۱۷؛ چلبی، ۱۳۷۵: ۱۹-۲۵). همبستگی اجتماعی به معنای حضور مجموعه‌ای مفروض شامل یک یا چند موضوع، آرمان، هدف، باور، اصول، منافع و ارزش‌های مورد تعهد می‌باشد که با ویژگی‌هایی نظیر روابط مشترک میان افراد، رفتارهای تجویزی مشترک در قالب همکاری، مبادله، مسؤلیت‌پذیری، رفتارهای نهی‌شده یا نگرش‌های مبتنی بر وجدان جمعی گروه همراه است. درواقع، همبستگی به معنای وحدت منافع، مقاصد یا هواداری‌ها در میان اعضای یک گروه و همراهی مسؤلیت‌ها و منافع است که در وضعیت همدلانه با مفهیمی نظیر «هم‌ذات‌پنداری»، «درک وضعیت»، «احساسات» و «انگیزه‌های دیگران» پیوند می‌یابد.

«رونال دال. برایگر» و «جان ام. رابرتز» در مقاله‌ای با عنوان «همبستگی و شبکه‌های اجتماعی» چهار جنبه همبستگی را مورد توجه قرار می‌دهند: ریخت‌شناسی پیوندهای اجتماعی، نمایندگی جمعی گروه، تنش بین تفرد و تمایلات جمعی گروه و دلالت‌های همبستگی برای انواع مبادله اجتماعی. ریخت‌شناسی اجتماعی مرتبط با فهم ریخت یا گونه‌شناسی شبکه‌های پیچیده اجتماعی است که زمینه‌ساز همبستگی و وابستگی متقابل میان واحدهاست. ریخت‌شناسی دور‌که‌هایم درباره گذار از همبستگی مکانیکی به ارگانیک بازتاب چنین ادراکی است. نمایندگی جمعی گروه ناظر بر ویژگی‌های گروه‌ها و به‌خصوص نظام‌هایی خاصی از قواعد در قالب تبیینی یا اصلاحی است که باورها و روش‌های یکسانی را بر همه تحمیل می‌کند. سومین جنبه به بررسی

1. Contractual Consensus
2. Value Consensus
3. Cognitive Consensus
4. status consensus

تنش بین تفرد و تمایلات جمعی گروه مربوط می‌شود: یکی بعد فردی و دیگری بعد اجتماعی. وحدت یا تنش میان این دو بعد می‌تواند موجب همبستگی یا عدم تعادل اجتماعی (در قالب بی‌هنجاری، خودخواهی و خودکشی) شود. چهارمین وجه، ناظر بر مجموعه علایقی است که با مبادله اجتماعی پیوند دارد (دوریان و فرارو، ۱۳۸۶: ۲۹۵-۲۸۹).

در تعبیر نهایی، همبستگی ملی، بیان‌گر وابستگی متقابل ساختاری میان افرادی است که بر پایه محوریت فرهنگ، حول محور باورها و اعمال مشترکی گرد هم آمده‌اند. همبستگی ملی در این چارچوب به معنای «حضور فیزیکی هم‌زمان مجموعه‌ای از افراد»، «احساس عاطفی مشترک» و «اشتراک در توجه و آگاهی متقابل» می‌باشد که در قالب عناصری مانند پیوندهای احساسی مشترک، فعالیت، تعامل و عناصر هنجاری اشتراکی قابل درک است.

۳-۲. نظریه تقدم همبستگی ملی بر رخداد جنگ

در جریان جنگ تحمیلی جدیدی که در سال ۱۴۰۴ از سوی اسرائیل و ایالات متحده آمریکا بر ایران تحمیل شد، این ایده عمومیت یافت که جنگ موجب همبستگی ملی در میان ایرانیان شده است. به این معنا که در شرایطی قرار گرفته‌ایم که به واسطه جنگ، همبستگی ملی تقویت شده است. اگر این ایده را بپذیریم احتمالاً چند اصل جانبی را نیز پذیرفته‌ایم:

نخست؛ جنگ علت موجه همبستگی ملی است و به خاطر تجاوز کاری دشمن؛ جامعه ایران در واکنش به این مسأله همبسته شده است.

دوم؛ این همبستگی وجهی احساسی و کوتاه‌مدت دارد و ناشی از شرایط بحرانی است و پس از گذر از این شرایط فروکش خواهد کرد.

سوم؛ در این تلقی همبستگی ملی امری ثانویه و کوتاه‌مدت تلقی می‌شود که برآمده از امری دیگر یعنی جنگ و طفیلی آن است.

ایده اصلی مقاله حاضر در چارچوب بحث نظری ارائه شده این است که باید این گزاره رایج را که جنگ موجب همبستگی ملی در میان ایرانیان شده، شالوده‌شکنی و این گزاره درست را ارائه کرد: «همبستگی ملی موجب اتحاد و انسجام ملی در برابر جنگ‌طلبان شد». اهمیت این گزاره در این است که:

نخست؛ همبستگی ملی را امری ذاتی و برآمده از تاریخ و فرهنگی مشترکی می‌داند که در پرتو تجربه زیسته موجب حضور روح همیشه حاضر هویت و آگاهی ملی

در میان ایرانیان شده است. نوعی احساس تعلق جمعی که به صورت پیشینی و تعیین کننده وجود دارد و در رابطه با هر امر عمومی و فراگیر در سطح ملی خود را متبلور می کند؛ چنانکه و نه لزوماً در رابطه با جنگ؛ بلکه اگر زلزله با سیل بیاید شاهد چنین همبستگی ای خواهیم بود.

دوم آنکه، در عین در نظر داشتن ابعاد احساسی، ذوقی و عاطفی همبستگی ملی، ایده اصلی همبستگی ملی در ایران بر نوعی خرد و وجدان فراگیر جمعی مبتنا دارد که می توان آن را برآمده از ناخودآگاه تاریخی دانست. به نحوی که در عین احساس غیاب و رؤیت ناپذیری به صورت خودآگاه؛ در لحظه حاضر می شود و همان معنی ناخودآگاه را به ذهن متبادر می کند. به تعبیری دیگر، همبستگی ملی چنان با روح و روان جمعی ما عجین است که با هویت ما این همانی دارد و حضور آن نیازمند امر یا دستور این یا آن فرد یا گروه و دسته نیست، بلکه مبتنی بر فاهمه عمومی و افق مشترکی است که همه به رغم تفاوت های موجود در آن نفس می کشیم و ساختار فرهنگی و ادراک عمومی ما را می سازد. به تعبیر یونگ، «ناخودآگاه جمعی بخشی از روان است که موجودیت آن بستگی به تجربه های شخصی ندارد و از لحظه ای که انسان متولد می شود، ناخودآگاه جمعی مجموعه ای از الگوهای از پیش تعیین شده را برای شکل گیری رفتار ارائه می کند».

سوم آنکه، ممکن است ابزارها و لوازم دسترسی به این مخزن شناختی متأثر از کژنگری ها، محدودبینی ها و سیاست های حذفی، تجلیات آن به محاق برود و یا نشانگان آن به تعویق بیفتد. چنانکه متأسفانه شاهد آن بوده ایم که برخی با برجسب زنی و نفاق افکنی و طرد، شمولیت ناشی از همبستگی ملی در ایران را تضعیف و گفتمان های دیگری به جای آن جعل کرده اند. در حالی که آن گفتمان ها چون نسبتی با هویت ما ندارد؛ امکان صورت بندی در قالب یک گفتمان عمومی را نمی یابند. گفتمان اصیل خود فی حد ذاته عمومی است و نیازی به دستکاری و برساخته شدن از سوی این و آن ندارد. شاید اگر بتوانیم وضع موجود را آسیب شناسی کنیم دلیل آنکه بسیاری از نیروهای سیاسی نتوانسته اند گفتمان عمومی را نمایندگی کنند و به اصطلاح بدون گفتمان هستند؛ به این نکته بازمی گردد. آن ها می بایست با نگاهی تألیفی و بدون نگاه حذفی و با در نظر داشتن تمام شؤون و زوایای هویت ملی؛ ابتدا خود را هویت می بخشیدند و سپس با جامعه هم سخن می شدند. در واقع این گفتمان است که خط مشی ها و سیاست ها را می سازد؛ نه آنکه یک عده تصور کنند که گفتمان ساز هستند و به صورت عارضی و تصنعی بخواهند گفتمانی را بر جامعه تحمیل کنند.

در این چارچوب، همبستگی جمعی به معنای حضور مجموعه‌ای مفروض شامل یک یا چند موضوع، آرمان، هدف، باور، اصول، منافع و ارزش‌های مورد تعهد در سطح ملی می‌باشد که با ویژگی‌هایی نظیر روابط مشترک میان افراد، رفتارهای تجویزی مشترک در قالب همکاری، مبادله، مسؤولیت‌پذیری، رفتارهای نهی شده یا نگرش‌های مبتنی بر وجدان جمعی همراه است. در واقع، همبستگی ملی به معنای وحدت منافع، مقاصد یا هواداری‌ها در میان اعضای یک گروه و همراهی مسؤولیت‌ها و منافع است که در وضعیت همدلانه با مفاهیمی نظیر «هم‌ذات‌پنداری»، «درک وضعیت»، «احساسات» و «انگیزه‌های دیگران» پیوند می‌یابد. همبستگی ملی، بیان‌گر وابستگی متقابل ساختاری میان افرادی است که بر پایهٔ محوریت فرهنگ، حول محور باورها و اعمال مشترکی گرد هم آمده‌اند. همبستگی ملی در این چارچوب به معنای «حضور فیزیکی هم‌زمان مجموعه‌ای از افراد»، «احساس عاطفی مشترک» و «اشتراک در توجه و آگاهی متقابل» می‌باشد که در قالب عناصری مانند پیوندهای احساسی مشترک، فعالیت، تعامل و عناصر هنجاری اشتراکی قابل درک است. در تعبیر نهایی، همبستگی ملی عبارت است از توافق جمعی بر مجموعه‌ای از اصول و قواعد اجتماعی، عقاید، آراء، ارزش‌ها و هنجارها در گسترهٔ میدان تعامل جمعی که زمینه را برای تنظیم رفتار، مصالحه یا مشارکت مبتنی بر توافق متقابل، تعامل برای رفع نیازهای مشترک و اشتراک در اراده، زبان و نماد و همکاری با دیگران برای وصول به هم‌فکری و هم‌گامی است.

هویت ملی تمام افراد جامعه را در بر می‌گیرد و از طریق آن، افراد با جمع شدن در کنار یکدیگر به عنوان عضوی از جامعه تلقی می‌شوند. انواع هویت، فرآورده‌هایی اجتماعی هستند که عناصر به نسبت ثابت واقعیت اجتماعی به شمار می‌روند. نظریه‌های مربوط به هویت همیشه در یک تعبیر کلی تر واقعیت ریشه دارند؛ در درون حوزهٔ نمادی و توجیه‌گری‌های نظری آن ساخته می‌شوند و با تغییر سرشت این توجیهات متغیر می‌شوند (برگر و لوکمان، ۱۳۷۵: ۲۶). این همان فرآیندی است که «امیل دورکهایم» آن را «بازنمایی جمعی»^۱ می‌نامد و در بردارندهٔ ایده‌هایی است که هویت جمعی را نمادین می‌کند. از این دیدگاه، هویت مفهومی است که دنیای درونی شخص را با فضای جمعی اشکال فرهنگی و روابط اجتماعی ترکیب می‌کند. «هویت‌ها معنایی کلیدی هستند که ذهنیت افراد را شکل می‌دهند و مردم به واسطهٔ آن‌ها نسبت به رویدادها و

تحولات محیط زندگی خود حساس می‌شوند» (تاجیک، ۱۳۸۴: ۱۲). بنابراین، هویت مشترک دست‌کم تا حدی هنجاری است؛ زیرا زمانی که یک فرد برای نمونه خود را شیعه معرفی می‌کند، این توصیف از کیستی، به‌مثابه عضوی از یک گروه مذهبی خاص نیست؛ بلکه افزون‌تر از آن به معنای آگاهی از تعهدات، وفاداری به ارزش‌ها و انجام دادن تکالیفی است که به‌واسطه این عضویت بر عهده او قرار گرفته است.

رونال دال. برایگر و جان ام. رابرتز در مقاله‌ای با عنوان «همبستگی و شبکه‌های اجتماعی» چهار جنبه همبستگی را مورد توجه قرار می‌دهند. این چهار جنبه عبارت‌اند از: ریخت‌شناسی پیوندهای اجتماعی، نمایندگی جمعی گروه، تنش بین فرد و تمایلات جمعی گروه و دلالت‌های همبستگی برای انواع مبادله اجتماعی. ریخت‌شناسی اجتماعی مرتبط با فهم ریخت یا گونه‌شناسی شبکه‌های پیچیده اجتماعی است که زمینه‌ساز همبستگی و وابستگی متقابل میان واحدهاست. ریخت‌شناسی دور‌کهایم درباره گذار از همبستگی مکانیکی به ارگانیک بازتاب چنین ادراکی است. نمایندگی جمعی گروه ناظر بر ویژگی‌های گروه‌ها و به‌خصوص نظام‌هایی خاصی از قواعد در قالب تنبیهی یا اصلاحی است که باورها و روش‌های یکسانی را بر همه تحمیل می‌کند. سومین جنبه به بررسی تنش بین فرد و تمایلات جمعی گروه مربوط می‌شود. وحدت یا تنش میان این دو بعد می‌تواند موجب همبستگی یا عدم تعادل اجتماعی (در قالب بی‌هنجاری، خودخواهی و خودکشی) شود. چهارمین وجه، ناظر بر مجموعه علایقی است که با مبادله اجتماعی پیوند دارد (دوریان و فرارو، ۱۳۸۶: ۲۸۹-۲۹۵). در تحلیل نهایی، نتایج و پیامدهای استقرار و تثبیت هویت و همبستگی ملی را می‌توان چنین برشمرد:

۱. با شکل‌دادن به ذهنیت افراد و ترسیم اهداف، افراد را در ارتباط با واقعیت و محیط پیرامونشان قرار می‌دهد؛
۲. با درانداختن نمادها و نشانه‌های مشترک و فعال کردن روابط میان افراد، موجب بسیج و انگیزش اجتماعی اجتماعی در زمینه اهداف عمومی می‌شود؛
۳. با ایجاد تعهد، وفاداری، پایبندی، اتحاد و درانداختن آیین‌های همگانی، موجب بسیج و تجهیز اجتماعی، انسجام و همبستگی و مشروعیت سیاسی می‌شود؛
۴. موجب درانداختن و طرح مفاهیمی نظیر مصلحت عمومی و منافع جمعی می‌شود که کارآمدی و هدفمندی افراد را در پی دارد؛
۵. زمینه‌های لازم را برای اجماع نسبی و تحقق فهمی مشترک از امور به‌وجود می‌آورد که موجب وفاداری و اعتماد عمومی خواهد شد.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. تحلیل گفتمان هویت ملی ایرانی

۴-۱-۱. مقاومت ایرانی؛ از ایدئولوژی تا هویت

مفهوم «مقاومت» در جامعه ایران، از زمان شکل‌گیری تا به امروز، همواره با زمینه‌های تاریخی، سیاسی و اجتماعی پیوندی ژرف داشته است. در ابتدا، مقاومت عمدتاً به‌عنوان یک ایدئولوژی سیاسی-دینی در واکنش به سلطه خارجی و استبداد داخلی تعریف می‌شد. این ایدئولوژی، با تأکید بر عدالت‌خواهی، استقلال‌طلبی و بازگشت به هویت اسلامی-ایرانی، چهارچوب نظری لازم را برای بسیج توده‌های مردم در برابر قدرت‌های حاکم فراهم کرد. از این رو، مقاومت در آغاز بیش از هر چیز ماهیتی آرمانی و اندیشه‌محور داشت (Keshmirshakan, 2024: 2).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، این ایدئولوژی به گفتمان رسمی سیاسی ارتقا یافت و در قالب نظام جدید تثبیت شد. در این مرحله، مقاومت به چهارچوبی ایدئولوژیک تبدیل گردید که هم در سیاست داخلی برای مشروعیت‌بخشی به حکومت و هم در عرصه سیاست خارجی برای مقابله با سلطه‌جویی جهانی به کار گرفته می‌شد. در این معنا، مقاومت تنها یک راهبرد مبارزاتی نبود، بلکه به اصلی کلیدی در ساختار قدرت سیاسی ایران بدل شد (Katouzian, 2010: 40).

به تدریج و در پی تحولات منطقه‌ای و جهانی، مقاومت از گفتمانی صرفاً سیاسی-ایدئولوژیک به هویتی جمعی و فرهنگی نیز تبدیل شد. به‌ویژه در دهه‌های اخیر، این مفهوم در جامعه با ارزش‌هایی مانند ایستادگی، همبستگی و پاسداری از استقلال ملی گره خورد. بدین ترتیب، مقاومت نه‌فقط در سطوح رسمی، بلکه در ذهنیت عمومی نیز به‌عنوان بخشی از هویت ایرانی بازتولید شد.

در این فرآیند، مقاومت رفته‌رفته از یک ابزار سیاسی فراتر رفت و به عنصری سازنده در حافظه تاریخی و فرهنگی ملت ایران تبدیل شد. تجربه‌هایی چون جنگ تحمیلی، فشارهای بین‌المللی و تحریم‌های اقتصادی باعث شدند که مقاومت در ناخودآگاه جمعی مردم، به‌عنوان پاسخی طبیعی به تهدیدها و بحران‌ها درونی شود. بنابراین، مقاومت نه‌تنها در عرصه سیاست، که در سطوح اجتماعی و فردی نیز به بخشی از زندگی روزمره و نظام ارزشی جامعه ایرانی پیوند خورد. از این منظر، مقاومت امروزه بیش از آنکه یک شعار یا راهبرد باشد، به نمادی هویت‌ساز تبدیل شده که بازتاب‌دهنده استقلال‌طلبی، خودباوری و پایداری ایرانیان در برابر چالش‌های گوناگون

است. این تحول نشان می‌دهد که مفهوم مقاومت توانسته است از دل یک ایدئولوژی سیاسی سر برآورد، در بستر تجربه‌های تاریخی نهادینه شود و در نهایت به‌عنوان یکی از ارکان هویت جمعی ایرانیان در جهان معاصر تثبیت گردد (Karimkhan, 2023: 170).

این جایگاه تثبیت‌شده باعث شده که مقاومت در ایران کارکردی چندبعدی پیدا کند؛ به گونه‌ای که هم در عرصه سیاست به‌عنوان راهبردی کلان برای تعامل با قدرت‌های جهانی عمل می‌کند و هم در حوزه فرهنگ و اجتماع به‌عنوان الگویی برای تقویت همبستگی ملی و انسجام اجتماعی شناخته می‌شود. در واقع، مقاومت اکنون در ذهنیت ایرانیان تنها واکنشی به تهدیدهای خارجی نیست، بلکه به نوعی چهارچوب معنابخش برای مواجهه با دشواری‌ها و بازتعریف هویت ملی در شرایط متحول جهانی تبدیل شده است. از این رو می‌توان گفت که مفهوم مقاومت در جامعه ایران نه تنها بازتاب‌دهنده تجربه‌های تاریخی گذشته است، بلکه به‌عنوان نیرویی پویا در شکل‌دهی به آینده نیز عمل می‌کند. این مفهوم با ایجاد پیوند بین ارزش‌های سنتی و مقتضیات دنیای مدرن، زمینه‌ای برای تداوم هویت ملی در بستر جهانی شدن فراهم کرده است. بنابراین، مقاومت در ایران تنها یک واکنش گذرا به بحران‌ها نیست، بلکه به‌مثابه راهبردی پایدار و هویت‌ساز، در تولید معنا، ایجاد انسجام اجتماعی و حفظ استقلال کشور نقشی اساسی ایفا می‌کند (Anbarmoo, 2022: 280).

حمله اسرائیل به ایران، نقطه عطفی بود که مفهوم «مقاومت» را از حاشیه شعارهای رسمی به کانون تجربه زیسته جامعه ایران کشاند. پیش از این، مقاومت اغلب در قالب بیانیه‌ها و تبلیغات ایدئولوژیک معنا می‌یافت، اما اکنون و با وقوع یک جنگ تمام‌عیار، به پدیده‌ای ملموس و همگانی تبدیل شد. این تجربه مستقیم، به بازتعریفی دوگانه و حتی پارادوکسیکال از این مفهوم انجامید. از یک سو، برای بسیاری از مردم، مقاومت معنایی فراتر از پیام‌های رسمی پیدا کرد و به «ایستادگی برای حفاظت از تمامیت ارضی و دفاع از میهن» تعبیر شد؛ حتی اگر این نگاه، همراه با نقد جدی به سیاست‌ها و ساختارهای داخلی باشد. در این خوانش، مقاومت رنگ و بوی یک وظیفه ملی به خود گرفت. در مقابل، بخش دیگری از جامعه، نگاه خود را تغییر نداد و مقاومت را همچون گذشته، ابزاری تبلیغاتی و توجیه‌گر سیاست‌هایی دانست که به باور آن‌ها، هزینه‌های گزاف اقتصادی و اجتماعی را بر دوش مردم گذاشته است. این تقابل دیدگاه‌ها باعث شد گفتمان مقاومت در یک آن هم تقویت شود و هم به چالش کشیده شود.

این رویداد، تأثیری شگرف بر عرصه هویت و ایدئولوژی نیز گذاشت. حمله یک دشمن خارجی، غریزه ملی‌گرایی و حس همبستگی میهنی را در میان طیف گسترده‌ای از ایرانیان، فارغ از مرام و مسلک، بیدار کرد و برای مدتی هویت ملی را به جایگاه مسلطی بر هویت‌های فرعی قومی یا مذهبی ارتقا داد. با این حال، این وحدت ملی نتوانست پرسش‌های بنیادین درباره ایدئولوژی رسمی حکمرانی را پنهان کند. ایدئولوژی که دهه‌ها ستون اصلی آن، تقابل با اسرائیل بود، ناگهان در معرض پرسشی حیاتی قرار گرفت؛ آیا تداوم این تقابل با تمام پیامدهایش درنهایت به نفع منافع ملی و رفاه مردم است یا خود به عاملی برای ایجاد بحران و تهدید زندگی روزمره تبدیل شده است؟

در پاسخ به این پرسش، شکافی عمیق خودنمایی کرد؛ عده‌ای با احیای احساسات دینی و ایدئولوژیک، به حمایت تمام‌قد از نظام برخاستند؛ درحالی‌که گروهی دیگر، ریشه اصلی بحران‌های پیش رو را در همان ایدئولوژی و سیاست‌های خارجی تهاجمی جست‌وجو کردند. این وضعیت نشان داد که اگرچه فشار خارجی می‌تواند حس هویت ملی را تقویت کند، اما این به معنای تأیید و پذیرش بی‌چون و چرای ایدئولوژی حاکم از سوی تمامی آحاد جامعه نیست.

درنهایت گفتنی است که حرکت مفهوم مقاومت از عرصه ایدئولوژی به حیطة هویت، نشان از توانایی این گفتمان در انطباق با شرایط تاریخی و نیازهای اجتماعی دارد. این فرآیند به مقاومت امکان داده است که از یک راهبرد سیاسی فراتر رود و به عنصری بنیادین در بازتعریف هویت ملی-اجتماعی ایران تبدیل شود. چنین تحولی، جایگاه مقاومت را از حوزه قدرت به حوزه معنا و هویت ارتقا داده است.

۴-۱-۲. گسست‌های درونی در گفتمان هویت ملی ایرانیان

هویت ملی ایرانیان در طول تاریخ، تار و پودی پیچیده از عناصر گوناگون بوده که اگرچه در کلیت خود تداوم داشته، اما شاهد گسست‌ها و شکاف‌های درونی عمیقی نیز بوده است. یکی از مهم‌ترین این شکاف‌ها، تقابل میان هویت اسطوره‌ای و باستانی ایران با هویت دینی و اسلامی آن است. میراث پیش از اسلام که در آثاری مانند شاهنامه متبلور شده، گاه در تقابلی پنهان با ارزش‌های اسلامی قرار گرفته و بحث‌های دیرینه‌ای درباره ایرانیت و اسلامیت را در عرصه‌های فرهنگی، ادبی و اجتماعی دامن زده است (Asadian, 2023: 2).

در کنار این، رویارویی ایران با مدرنیته غربی نیز شکافی جدید ایجاد کرد. روشنفکران و جریان‌های فکری از دوران مشروطه به بعد کوشیدند میان دستاوردهای

دنیای جدید و سنت‌های ایرانی پیوند برقرار کنند، اما این تلاش‌ها همواره با مقاومت‌هایی روبه‌رو شد و تقابل سنت و تجدد را به یکی از ویژگی‌های بارز جامعه ایران تبدیل کرد. این فرآیند، علاوه بر دستاوردهای مثبت، پرسش‌های بنیادینی نیز دربارهٔ چیستی هویت ایرانی برانگیخت (Safizadeh, 2002: 301).

تنوع قومی و فرهنگی گسترده در ایران نیز به شکل‌گیری گسست دیگری در هویت ملی منجر شده است. ایرانیان با پیشینه‌های قومی و زبانی متفاوت از جمله فارس، ترک، کرد، عرب و بلوچ در این سرزمین زندگی می‌کنند. با این حال، پروژه‌های ملت‌سازی غالباً بر محوریت زبان و فرهنگ فارسی متمرکز بوده‌اند که این امر به حاشیه‌نشینی فرهنگی برخی گروه‌ها و بروز تنش‌های قومی انجامیده است.

شکاف میان دولت و ملت نیز از عوامل مؤثر در تشدید این گسست‌ها بوده است. در ادوار مختلف، حکومت‌های مرکزی روایت‌های رسمی و یک‌دستی از هویت ملی ارائه داده‌اند که لزوماً با تجربهٔ زیسته و درک عامهٔ مردم همخوانی نداشته است. این فاصله از دورهٔ باستان‌گرایی پهلوی تا اسلام‌گرایی پس از انقلاب، همواره وجود داشته و به بی‌اعتمادی و تنش‌های اجتماعی دامن زده است (sarhaddi, 2022: 190).

مسئلهٔ جنسیت و جایگاه زنان نیز در این میدان نقش مهمی ایفا کرده است. زن ایرانی در گفتمان‌های هویتی گاه نماد سنت و پاسداری از ارزش‌های ملی و گاه نمایندهٔ تجدد و تغییر اجتماعی قلمداد شده است. این دوگانگی، کشمکش‌های گسترده‌ای در عرصه‌های حقوقی، آموزشی و اجتماعی به وجود آورده است.

در مواجهه با تهدیدهای خارجی مانند حمله یا تهاجم نظامی اسرائیل، این ساختار هویتی می‌تواند دگرگون شود. چنین تهدیدهایی معمولاً در کوتاه‌مدت احساس همبستگی ملی و انسجام جمعی را تقویت و تمایز «ما» و «دیگری» را پررنگ‌تر می‌کنند. در این شرایط، اختلافات داخلی ممکن است کم‌رنگ شده و روایت‌های مقاومت و دفاع از تمامیت ارضی کشور برجسته شوند. همچنین، تعریف دشمن مشترک می‌تواند به بازسازی هویت مذهبی و ایدئولوژیک بینجامد؛ به‌ویژه اگر این تهدید علیه ارزش‌های کلیدی نظام تفسیر شود. از نگاه سیاسی، چنین بحرانی می‌تواند هم به افزایش مشروعیت نظام بینجامد و هم در صورت احساس ناتوانی دولت به شکل‌گیری هویت انتقادی در بخشی از جامعه منجر شود.

از جنبهٔ فرهنگی و روانی نیز، تجربهٔ تهاجم خارجی می‌تواند بر تولیدات فرهنگی از سینما و ادبیات تا موسیقی و فضای مجازی اثر بگذارد و مفاهیمی مانند مقاومت، ایثار و هویت ملی-مذهبی را پررنگ کند. نسلی که در چنین شرایطی رشد کند، هویت

خود را حول محور بحران و پایداری شکل می‌دهد و این تجربه به بخشی از حافظهٔ جمعی ملت تبدیل می‌شود.

۴-۳. تقابل یا تعامل گفتمان‌ها؛ از امت‌گرایی تا ایران‌گرایی

پی‌حمهٔ اسرائیل به ایران، جامعه و نخبگان سیاسی ایران به بازتولید دو گفتمان هویتی رقیب پرداختند: ملی‌گرایی ایران‌محور (ایران‌گرا) و اسلام‌گرایی فراملی امت‌محور. گفتمان ایران‌گرا که عمدتاً از سوی روشنفکران، چهره‌های فرهنگی و جریان‌های ملی‌گرا ترویج می‌شد، حمله را نقض تمامیت ارضی و حاکمیت ملی تلقی کرده و بر میراث فرهنگی مشترک، تداوم تاریخی و استقلال سیاسی به‌عنوان پایه‌های همبستگی درونی تأکید داشت. در مقابل، گفتمان امت‌گرا که بیشتر از سوی نهادهای دینی، روحانیون و برخی رسانه‌ها بازتاب می‌یافت، این رویداد را بخشی از منازعه‌ای گسترده‌تر بین مسلمانان و نیروهای خارجی متخاصم تفسیر کرده و بر همبستگی دینی، اتحاد فرامرزی اسلامی و مقاومت جمعی فراتر از مرزهای جغرافیایی تأکید می‌کرد.

این دو گفتمان موازی و غالباً متعارض، عرصه‌ای پویا از گفت‌وگو و منازعه در فضای عمومی پدید آوردند. طرفداران گفتمان ایران‌گرا بر منافع ملی و کنش سیاسی مستقل اصرار داشتند؛ درحالی‌که صاحبان رأی در گفتمان امت‌گرا بر هم‌راستایی با کشورهای اسلامی و تقویت جبههٔ مقاومت در برابر دشمن مشترک تأکید می‌کردند. این واگرایی نه‌تنها بازنمایی‌های رسانه‌ای را شکل داد - ایران‌گرایان از شبکه‌های اجتماعی و مطبوعات مکتوب بهره می‌گرفتند و امت‌گرایان بر رسانه‌های دینی تکیه داشتند - بلکه بر راهبردهای همبستگی اجتماعی نیز تأثیر گذاشت: جریان ایران‌گرا درصدد مهار شکاف‌های قومی و فرهنگی درونی حول تاریخ سرزمینی مشترک بود؛ درحالی‌که چارچوب امت‌گرا می‌کوشید جامعهٔ ایران را در قالب یک پیکرهٔ فراملی دینی متحد سازد؛ بدین ترتیب، این دو گفتمان جهت‌گیری‌های سیاست داخلی و خارجی را به شکلی متمایز متأثر کردند.

در عرصهٔ سیاست خارجی، این دوگانگی به تنش‌هایی قابل توجه انجامید. طرفداران گفتمان ایران‌گرا با محوریت قرار دادن منافع ملی و خودمختاری راهبردی، خواستار اجتناب از وابستگی به قدرت‌های بزرگ بودند؛ درحالی‌که کنشگران گفتمان امت‌گرا بر همکاری با کشورهای اسلامی و تشکیل جبهه‌ای متحد در برابر تهدیدات مشترک اصرار می‌ورزیدند. در عرصهٔ داخلی نیز جریان اول بر تقویت نهادهای ملی و امنیتی و سرمایه‌گذاری در فناوری بومی تأکید داشت؛ درحالی‌که جریان دوم بر هماهنگی منطقه‌ای با شبکه‌های اسلامی برای کسب حمایت جمعی تکیه می‌کرد.

در نهایت، حمله اسرائیل و متعاقباً دوقطبی‌سازی گفتمانی ایران‌گرایی و امت‌گرایی، جامعه ایران را وارد فرآیندی عمیق برای بازتعریف هویت جمعی کرد و نشان داد که بحران‌های خارجی می‌توانند هم‌زمان به انسجام و نیز واگرایی منجر شوند. با این حال، گفت‌وگو و تعامل مستمر میان این دو گفتمان، ظرفیت جامعه ایران را برای مواجهه با تهدیدات خارجی در عین مذاکره در مورد بازسازی پویا و گاه اغراق‌آمیز عناصر ملی و دینی در هویت جمعی خود به نمایش گذاشت.

جدول ۱. هویت و همبستگی در بحران؛ مقایسه دو رویکرد

شبهات‌ها/تعاملات	گفتمان امت‌گرایی	گفتمان ایران‌گرایی	بعد
هر دو به بازتعریف هویت جمعی در برابر تهدید خارجی می‌پردازند.	هویت دینی، پیوند با امت اسلامی	هویت ملی، میراث تاریخی و فرهنگی ایران	هویت
هر دو گروه تلاش می‌کنند پایگاه اجتماعی خود را فعال کنند.	روحانیون، نهادهای مذهبی، رسانه‌های، بخشی از مردم	روشنفکران، چهره‌های فرهنگی، جریان‌های ملی‌گرا	پایگاه اجتماعی
هر دو بحران را فرصتی برای بسیج جامعه می‌بینند.	بخشی از نبرد کلان میان مسلمانان و دشمنان مشترک	تجاوز به تمامیت ارضی و حاکمیت ایران	دیدگاه به حمله خارجی
هر دو از رسانه‌ها برای بسیج افکار عمومی استفاده می‌کنند.	رسانه‌های دینی و مذهبی؛ تمرکز بر دفاع از امت اسلامی و اتحاد فراملی	شبکه‌های اجتماعی، مطبوعات؛ تمرکز بر تهدید ملی و ضرورت دفاع	فضای رسانه‌ای
هر دو تلاش دارند همبستگی و وحدت در جامعه ایجاد کنند.	تقویت همبستگی مذهبی، اتحاد فراملی، پیوند با جهان اسلام	کاهش شکاف‌های داخلی، تقویت همبستگی ملی، تعلق به تاریخ و سرزمین	واکنش اجتماعی
هر دو به دنبال افزایش قدرت و امنیت کشور، اما با رویکرد متفاوت هستند.	هماهنگی با کشورهای اسلامی، فعالیت در شبکه‌های منطقه‌ای	تقویت نهادهای ملی و امنیتی، سرمایه‌گذاری در ظرفیت‌های داخلی و فناوری بومی	سیاست داخلی
هر دو بر مقابله با تهدیدات خارجی تأکید دارند.	همکاری با کشورهای اسلامی، تشکیل جبهه مشترک در برابر تهدیدات	اولویت منافع ملی، استقلال عمل، دوری از وابستگی به قدرت‌های بزرگ	سیاست خارجی

هر دو به دنبال بسیج جامعه در برابر بحران هستند.	همبستگی مذهبی و پیوند فراملی	هویت ملی، میراث تاریخی، استقلال سیاسی	محور اصلی انسجام
تقابل این دو گفتمان منجر به گفت‌وگو و بازنگری هویت ایرانی شد.	تأکید بر هویت فراملی و اتحاد اسلامی، مرزهای جغرافیایی کم‌رنگ	تأکید بر منافع ملی و مرزهای جغرافیایی	چالش /تقابل

منبع: نگارندگان

۴-۲. بازتعریف هویت ملی در پسا جنگ؛ نگاهی مبتنی بر هوش مصنوعی

در این قسمت از پژوهش با پرسش از هوش مصنوعی دیپ سیک^۱ براساس ۲ اصل مهم در راستای منافع و امنیت ملی ایران؛ انسجام ملی و ارتقاء هویت ملی خواسته‌ایم که آینده این روند را در قالب ۳ سناریو برای ما صورت‌بندی کند:

سناریوی شماره ۱: انسجام راهبردی (محتمل)

در پی جنگ نظامی ۱۲ روزه، ایران با به‌کارگیری پیشرفته‌ترین الگوریتم‌های هوش مصنوعی، موفق به بازتعریف هوشمندانانه و ظریف گفتمان هویتی خویش شده است. این سامانه‌های هوشمند با پردازش حجم عظیمی از داده‌های فرهنگی، اجتماعی و رسانه‌ای، تصویری دقیق و همه‌جانبه از چگونگی شکل‌گیری هویت جمعی و دغدغه‌های امنیتی جامعه ترسیم کرده‌اند. نتیجه این تحلیل، فراهم آوردن بستری مبتنی بر شواهد عینی برای سیاست‌گذاران است تا بتوانند راهبردهایی هم‌سو با منافع ملی و شرایط پیچیده موجود طراحی کنند. این بازتعریف هویتی که بر پایه بینش‌های عمیق داده‌بنیاد استوار شده، نه تنها پیوندهای اجتماعی را مستحکم می‌سازد، بلکه توانایی کشور را برای رویارویی با چالش‌های داخلی و تهدیدات خارجی به‌طور چشم‌گیری ارتقا می‌بخشد. در این نقشه راه، هوش مصنوعی به ابزاری راهبردی برای پیش‌بینی رخدادها و مدیریت هوشمند بحران‌ها تبدیل شده است؛ از رهگیری و سنجش احساسات و نگرش‌های عمومی گرفته تا تشخیص و خنثی‌سازی روایت‌های مخرب علیه امنیت ملی. این قابلیت‌ها به ایران اجازه می‌دهد تا به‌شکلی پویا و بر اساس جریان زنده و مستمر داده‌ها، سیاست‌های فرهنگی و امنیتی خود را به‌روزرسانی و اعمال کند. درنهایت، گفتمان هویتی ایران در دوره پسا جنگ، دیگر صرفاً یک عکس‌العمل دفعی نیست، بلکه حاصل تفکری راهبردی، آینده‌نگر و تزلزل‌ناپذیر است.

1. deepseek

سناریوی شماره ۲: بازتعریف گفتمان اما نه به طور کامل (متوسط)

در این سناریو، الگوریتم‌های هوش مصنوعی نقش قابل توجهی در بازتعریف بخش‌هایی از گفتمان هویتی ایران ایفا کرده‌اند؛ اما به دلیل محدودیت‌های موجود در داده‌ها و همچنین برخی خطاهای تحلیلی، این بازتعریف به شکل کامل و دقیق محقق نشده است. در چنین شرایطی، اگرچه بخشی از جامعه، هویت ملی بازتعریف‌شده را پذیرفته و تا حدی انسجام نسبی به وجود آمده، اما هنوز روایت‌های متعارض و گاهی تهدیدآمیزی در جریان است که می‌تواند امنیت ملی را تحت تأثیر قرار دهد. در این وضعیت، هوش مصنوعی تنها در نقش یک ابزار پشتیبان عمل می‌کند و کماکان تصمیم‌گیری نهایی و بازتعریف هویتی در اختیار انسان‌ها باقی مانده است. پیامد چنین شرایطی، شکل‌گیری فضایی نیمه‌منسجم است که در آن، سیاست‌های فرهنگی و امنیتی تا اندازه‌ای با نیازهای ملی هماهنگ شده‌اند، اما اثرگذاری آن‌ها بر انسجام اجتماعی و تقویت توان مقابله با تهدیدات، همچنان محدود است. این وضعیت، کشور را با ریسک‌هایی مواجه می‌کند که در صورت بروز تغییرات ناگهانی در محیط داخلی یا خارجی، می‌تواند بازتعریف هویت جمعی و منافع ملی را با چالش‌های جدی روبه‌رو کند.

سناریوی شماره ۳: در هم آمیختگی هویتی (ضعیف)

در این سناریو، به کارگیری الگوریتم‌های هوش مصنوعی برای بازتعریف گفتمان هویتی ایران با ناکامی مواجه شده است. این شکست می‌تواند ناشی از عواملی همچون کمبود داده‌های قابل اعتماد، محدودیت‌های زیرساختی و فناوریانه یا حتی مقاومت‌های فرهنگی و اجتماعی در برابر تغییر باشد. در نتیجه، گفتمان هویتی کشور پس از دوران جنگ، همچنان پراکنده و فاقد انسجام لازم باقی مانده و بخش وسیعی از جامعه با نوعی سردرگمی و بی‌ثباتی در تعلقات هویتی خود روبه‌رو شده است. این آشفتگی هویتی به تدریج باعث تضعیف انسجام اجتماعی گردیده و فضایی را فراهم می‌کند که در برابر تهدیدات داخلی و خارجی آسیب‌پذیری بیشتری به وجود آورد. در چنین شرایطی، تصمیمات اتخاذشده در حوزه‌های امنیتی و فرهنگی غالباً واکنشی، مقطعی و فاقد پشتوانه تحلیلی بلندمدت خواهد بود. همچنین، ضعف در پیش‌بینی و مدیریت بحران‌ها موجب تشدید تنش‌های درونی می‌شود. در نهایت، عدم استفاده بهینه از قابلیت‌های هوش مصنوعی، منافع ملی را با چالش‌های عمیقی مواجه و امکان بهره‌گیری از داده‌کاوی و تحلیل‌های هوشمند برای تقویت هویت جمعی و تأمین امنیت پایدار را از کشور سلب می‌کند.

۵. نتیجه‌گیری

هوش مصنوعی با تحلیل داده‌های کلان و مدل‌های پیش‌بینی، امکان بازخوانی الگوهای پیچیده هویتی در جامعه ایران (مانند تغییرات نگرش پس از جنگ ۱۲ روزه) را فراهم می‌کند که پیش‌تر با روش‌های سنتی قابل شناسایی نبود. این فناوری نه تنها ابزاری تحلیلی برای سنجش کمی همبستگی یا واگرایی هویتی و طراحی سیاست‌های واقع‌بینانه است، بلکه عاملی مؤثر در تقویت امنیت ملی و مدیریت بحران‌های اجتماعی محسوب می‌شود. با این حال، بهره‌گیری از هوش مصنوعی در این حوزه مستلزم تدوین چارچوب‌های اخلاقی و قانونی شفاف برای حفظ حریم خصوصی و جلوگیری از سوءاستفاده از داده‌ها است تا این فناوری در مسیر منافع ملی قرار گیرد.

نتایج این مطالعه حاکی از آن است که از تلفیق تحلیل‌های هویتی با هوش مصنوعی، توان پیش‌بینی و مدیریت تحولات اجتماعی را به شکل چشم‌گیری افزایش می‌دهد. این رویکرد می‌تواند به طراحی سیاست‌های فرهنگی و امنیتی هوشمند بینجامد که هم امنیت ملی را ارتقا می‌بخشد و هم منافع بلندمدت کشور را پشتیبانی می‌کند. علاوه بر این، هوش مصنوعی این امکان را فراهم می‌کند که شبکه‌های تأثیرگذار و جریان‌های رسانه‌ای که در شکل‌دهی به گفتمان هویتی نقش دارند، شناسایی شوند. با درک این شبکه‌ها، سیاست‌گذاران می‌توانند اقدامات هدفمندی را برای تقویت همگرایی اجتماعی و کاهش تأثیر پیام‌های تفرقه‌انگیز طراحی کنند. همکاری میان داده‌کاوی هوش مصنوعی و پژوهش‌های هویتی، فرصت‌های تازه‌ای نیز برای ارزیابی سیاست‌های فرهنگی و آموزشی ایجاد می‌کند. با استفاده از مدل‌های پیش‌بینی، می‌توان آثار بلندمدت برنامه‌های فرهنگی و رسانه‌ای را بر هویت جمعی و امنیت ملی سنجید و بر همین اساس، برنامه‌ریزی راهبردی را بر پایه‌ای علمی استوار کرد.

در پایان می‌توان گفت که بازتعریف گفتمان هویتی ایران با بهره‌گیری از هوش مصنوعی، به ارتقاء تاب‌آوری ملی و افزایش امنیت کشور کمک شایانی می‌کند. این نگاه علمی، امکان پیش‌بینی بحران‌ها و واکنش سریع به تهدیدات را فراهم و در عین حفظ منافع ملی، مسیر توسعه هویتی پایدار و پویا را هموار می‌کند.

فهرست منابع

الف - فارسی

- ازکیا، مصطفی، غفاری، غلامرضا، (۱۳۸۰) بررسی رابطه بین انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی سازمان یافته روستاییان در نواحی روستایی شهرستان کاشان، فصل نامه اقتصاد کشاورزی، ۹(۳۶): ۲۰۵-۱۷۵.
- برگر، پیتل. و توماس لوکمان (۱۳۷۵). ساخت اجتماعی واقعیت. ترجمه فریبرز مجیدی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۴). روایت غیریت و هویت در میان ایرانیان. تهران: فرهنگ گفتمان.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۲)؛ «وفاق اجتماعی»، نامه علوم اجتماعی، ۳(۶): ۲۱-۱.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵)؛ جامعه‌شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظم اجتماعی، تهران: نشر نی.
- دوریان، پاتریک و فرارو، توماس (۱۳۸۶)؛ مسأله همبستگی؛ نظریه‌ها و مدل‌ها. ترجمه علی مرشدی‌زاد. تهران: تمدن ایرانی.
- عباس زاده مرزبالی، مجید، حجازی، سید نصرالله، (۱۳۹۸). هویت ملی ایران و مدرنیته، فصل نامه بحران پژوهی جهان اسلام، ۶(۲): ۷۲-۴۹.
- عباس زاده مرزبالی، مجید، رفیع، حسین، (۱۳۹۹)، فرآیند جهانی شدن و ضرورت اتخاذ رویکرد فراگیر نسبت به هویت ملی ایران از سوی دولت جمهوری اسلامی، فصل نامه سپهر سیاست، ۷(۲۶): ۳۲-۷.
- کریمی مله، علی، بلباسی، میثم، قربی، سیدمحمد جواد (۱۳۹۷). عناصر هویت فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ موردکاوی سند «مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان»، فصل نامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۷(۲۵): ۲۸۲-۲۵۱.
- ویسی، فرهاد (۱۴۰۳)، تحلیل گفتمانی هویت مذهبی و ملی در ایران پس از انقلاب اسلامی، فصل نامه مطالعات سیاسی بین‌النهرین، ۳(۴): ۶۲۴-۵۹۳.

ب - انگلیسی

- MACI, S. M., & Anesa, P. (2025). The impact of AI on discourse analysis: Challenges and opportunities. *International Journal of Language Studies*, 19(2). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15250758>
- Elmholt, K.T., Nielsen, J.A., Florczak, C.K. et al. The hopes and fears of artificial intelligence: a comparative computational discourse analysis. *AI & Soc* 40, 4765–4782 (2025). <https://doi.org/10.1007/s00146-025-02214-z>
- Putland, E., Chikodzore-Paterson, C., & Brookes, G. (2023). Artificial intelligence and visual discourse: a multimodal critical discourse analysis of AI-generated images of “Dementia.” *Social Semiotics*, 35(2), 228–253. <https://doi.org/10.1080/10350330.2023.2290555>

- Palieraki, E. (2023). The Origins of the ‘Third World’: Alfred Sauvy and the Birth of a Key Global Post-War Concept. *Global Intellectual History*, 10(1), 23–52. <https://doi.org/10.1080/23801883.2023.2166558>
- Dubnov AM, Robson L. The Three Rs of Post-war Internationalism: Refugee, Return, Repatriation. *The Historical Journal*. 2025;68(3):561-584. <https://doi.org/10.1017/S0018246X24000827>
- Mitupova, S., Yoshino, K. (2025). Basic Trends in Post-war Japanese Sociology and Marxism. In: *Sociology in Japan. Sociology Transformed*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-91347-1_9
- Keshmirshekan, H. (2024). Unveiling histories: navigating ideological constructs and cultural memories in the contemporary art of Iran. *Journal of Visual Art Practice*, 23(1), 1–13. <https://doi.org/10.1080/14702029.2024.2306738>
- Katouzian, H. (2010). The Iranian Revolution at 30: The Dialectic of State and Society1 . *Middle East Critique*, 19(1), 35–53. <https://doi.org/10.1080/19436141003594575>
- Karimkhan, A. (2023). The Awakening of Islamic Movement After the Islamic Revolution in Iran. *Ampera: A Research Journal on Politics and Islamic Civilization*, 4(03), 166-173. <https://doi.org/10.19109/ampera.v4i03.22783>
- Anbarmoo, M. (2022). Understanding the Evolutions of Iranian Women’s Identity. *International Journal of New Political Economy*, 3(2), 275-299. doi: 10.52547/jep.3.2.275
- Asadian, R. The roots and evolution of Iranian nationalism and its historiography. *Humanit Soc Sci Commun* 10, 971 (2023). <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02317-2>
- Safizadeh, M. (2002). [Review of Intellectual Discourse and the Politics of Modernization: Negotiating Modernity in Iran, by A. Mirsepassi]. *Contemporary Sociology*, 31(3), 300–301. <https://doi.org/10.2307/3089679>
- sarhaddi, R. (2022). Legitimation of governments by renaming of everyday things and places: a comparison of the Pahlavi and Islamic Republic in Iran. *Social Semiotics*, 34(2), 180–200. <https://doi.org/10.1080/10350330.2022.2076588>